

*Нестеренко А. А.,**аспірант кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Анотація. У статті досліджено підходи до визначення фінансового правопорушення в українській та зарубіжній доктрині. Вказано на теоретичні підходи до визначення фінансового правопорушення. Охарактеризовано напрями розвитку вітчизняної доктрини у сфері дослідження фінансового правопорушення – розгляд фінансових правопорушень як підстави фінансово-правової відповідальності та фінансового правопорушення як самостійного інституту фінансового права. Виявлено відмінності у підходах зарубіжних дослідників та вітчизняних вчених до визначення фінансового правопорушення.

Ключові слова: фінансове правопорушення, правопорушення, фінансово-правова відповідальність.

Постановка проблеми. Вдосконалення фінансового законодавства України та розробка теоретичних питань фінансового права є визначальними для практики його застосування. На сучасному етапі розвитку науки фінансового права особливої актуальності набуває розробка науково обґрунтованої концепції фінансового правопорушення. Це зумовлено великим теоретичним і практичним значенням цього поняття. Сучасна доктрина фінансового права не має одностайної думки щодо природи та сутності фінансового правопорушення.

Поняття фінансового правопорушення є одним із найбільш спірних питань теорії фінансового права. Думки дослідників протиправної поведінки у сфері фінансів коливаються – від повного заперечення фінансових правопорушень до визнання цієї правової категорії в якості однієї зі стрижневих у теорії фінансової відповідальності. Є автори, які заперечують категорію «фінансове правопорушення» і розглядають їх як різновид адміністративних проступків [2, 88]. Висловлюється також думка і про те, що поняття фінансового правопорушення є збірним і тому в якості цілісної правової категорії відсутнє. Основним аргументом дослідників цих концепцій є те, що визначення фінансового правопорушення довго не знаходило законодавчого закріплення. Проте, як вважає О.С. Ємельянов, відсутність законодавчого визначення фінансового правопорушення слід розглядати як недолік чинного законодавства, а не заперечувати існування фінансових правопорушень [10, 217].

Метою статті є висвітлення сучасних підходів щодо визначення фінансового правопорушення у теоретичному вимірі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що перші напрацювання щодо визначення природи фінансових правопорушень були зроблені ще в античні часи. Як доцільно вказує В.В. Хошуляк [23, 81], у IV ст. до н. е. грецький філософ Демосфен стверджував, що ухилення від сплати податків та прагнення до утримання є втрагою громадянських та людських чеснот, а тому повинно зазнати громадського осуду та суворого покарання [1, 252].

Фінансові уявлення в часи Середньовіччя формувались під впливом двох визначальних для всього суспільного життя

Європи чинників. Першим чинником стала поява та поступове укріплення феодальних централізованих монархій, які для посилення власної фінансової потужності постійно розширяли сферу оподаткування та вели перманентні війни. Другим чинником стало поширення та закріплення у Європі католицької релігійної доктрини, морально-етичне вчення якої поширювалось і на фінансову сферу [23, 81]. Так, відповідно до цього врівнення багатство може бути тільки в руках церкви, монарха чи вищої аристократії. Прагнення ж до накопичення багатства визнавалося гріхом, оскільки порушувало Божественну справедливість [9, 92].

В.В. Хошуляком дуже детально розглянуто історичний генезис науки фінансового права, проте вивчення цих джерел показує, що далеко не всі вони містили поняття фінансового правопорушення, оскільки в основному належали до періоду, коли воля монарха була безперечною і будь-які правопорушення у сфері публічних фінансів якщо і мали місце, то належного висвітлення у наукових дослідженнях того часу не отримували через виключну приналежність до компетенції монарха. Як доцільно зазначає сам В.В. Хошуляк, «фінансова наука часто лише описувала те, що існує, і давала рецепти на ті чи інші випадки» [23, 97].

Доктринальне дослідження природи фінансових правопорушень отримало розвиток із 90-х рр., коли Україна здобула незалежність та закладалася основи законодавства держави; дещо було запозичено із радянської системи, дещо – розроблено вперше. Так відбулося і з теорією фінансових правопорушень: оскільки це була досить нова сфера для колишнього радянського права, поставала необхідність формування понятійного апарату, окреслення суб'єктного складу тощо.

Так, низка представників сучасної доктрини фінансового права визначають фінансове правопорушення на підставі функціонального підходу – як підставу фінансово-правової відповідальності [3; 11; 20; 22]. Водночас визначення фінансового правопорушення та виокремлення його ознак можуть відрізнитися в окремих науковців у зв'язку з різними підходами до визначення фінансового правопорушення (вже згаданий функціональний підхід [3; 5; 12; 20; 19]; перехідний – від визначення через призму залежності від фінансової відповідальності до визначення фінансового правопорушення як окремого діяння [18]; адміністративно-деліктний [2, 1, 8]; інтеграційний – об'єднує функціональний підхід та визнає фінансові правопорушення підставою для кримінальної, цивільної, адміністративної та інших видів відповідальності [15252627]; підхід, що визнає фінансові правопорушення самостійним видом правопорушень [23; 12]).

Так, О.А. Музика-Стефанчук зазначає, що «фінансове правопорушення – це протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), яке посягає на встановлений державою порядок здійснення фінансової діяльності та спричиняє застосування відповідних санкцій, зокрема й фінансових» [19, 77]. Дещо

іншу точку зору висвітлено у роботах З.М. Будько [3, 84] та А.Й. Іванського [11, 133]. І якщо З.М. Будько розглядає фінансові правопорушення крізь призму фінансово-правової відповідальності, то А.Й. Іванський зосереджує увагу на розгляді фінансово-правової відповідальності за конкретний вид фінансових правопорушень – податкові. На думку А.Й. Іванського, фінансове правопорушення – «це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність суб'єкта фінансових правовідносин, яка порушує приписи фінансово-правових норм та завдає шкоди суспільним інтересам, на задоволення яких спрямована публічна фінансова діяльність» [12, 263].

Ю.О. Крохіна справедливо зазначає, що фінансове законодавство не містить єдиного комплексного визначення поняття «фінансове правопорушення», але закріплює визначення його різновидів – податкового правопорушення та порушення бюджетного законодавства. Зі свого боку, маємо визнати, що дослідниця не досить точно вказує на різновиди фінансових правопорушень – до них слід віднести податкові правопорушення, валютні правопорушення, банківські правопорушення та розрахунково-касові правопорушення. Спираючись на законодавчі визначення податкового та бюджетного правопорушень, Ю.О. Крохіна пропонує розглядати фінансове правопорушення як вчинене протиправне діяння (дію або бездіяльність) суб'єкта фінансового права, за яке фінансовим законодавством встановлено відповідальність. У подальшому, розкриваючи ознаки фінансового правопорушення, Ю.О. Крохіна стверджує, що запропоноване нею визначення містить таку сукупність найбільш важливих юридичних ознак фінансового правопорушення, як 1) протиправність; 2) винність; 3) караність [15, 182-185].

Е.С. Дмитренко дуже цікаво трактує правопорушення, вчинене суб'єктом фінансового права, як винне діяння, що визначає негативне внутрішнє ставлення правопорушника до фінансових інтересів держави, органів місцевого самоврядування, громадян та завдає їм шкоди своєю дією (або бездіяльністю). Відсутність у складі окремих із них вини не впливає на притягнення порушника до відповідальності (зокрема, у цьому аспекті автор згадує несвочасну сплату обов'язкових платежів за відсутності умислу на їх несплату) [7, 199-200].

Попри досить аргументовані точки зору вищезгаданих дослідників вважаємо, що функціональний підхід недостатньо розкриває зміст фінансового правопорушення. Функціональний підхід обмежує розуміння фінансового правопорушення як повноцінного діяння (дії чи бездіяльності), і визначає фінансове правопорушення лише як явище, що породжує відповідальність, тобто деякою мірою підкреслює похідний характер фінансового правопорушення, що докорінно суперечить теорії фінансового правопорушення та фінансової відповідальності.

Імпонує підхід до визначення фінансових правопорушень, який можна назвати «перехідним» від визначення через призму залежності від фінансової відповідальності до визначення фінансового правопорушення як окремого діяння. Так, О.А. Лукашев зазначає, що «фінансово-правова відповідальність може розглядатися як комплексне теоретичне поняття, яке включає самостійні види відповідальності за вчинення бюджетних, податкових правопорушень та інших видів порушень норм, що регулюють суспільні відносини у сфері публічних фінансів» [18]. Тобто фінансова відповідальність є наслідком діяння у вигляді фінансового правопорушення. О.А. Лукашев вважає, що «про існування фінансово-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності можна говорити лише за умови законодавчого закріплення таких положень: а)

поняття фінансового правопорушення як підстави фінансово-правової відповідальності; б) загальних положень притягнення до фінансово-правової відповідальності; в) вичерпного переліку складів фінансових правопорушень; г) системи санкцій як заходів фінансово-правової відповідальності». Також О.А. Лукашев пропонує визначати фінансове правопорушення через сукупність ознак груп фінансових відносин (бюджетних, податкових тощо), які врегульовані відповідно бюджетно-правовими, податково-правовими нормами [18]. Тому і визначення фінансового правопорушення має складатися із сукупності ознак порушень у відповідній групі відносин.

Погоджуючись із думкою О.А. Лукашевої і розвиваючи її, В.В. Мушенко вказує, що інституалізація фінансового права і фінансового законодавства має наслідком кодифікацію відповідних блоків законодавства шляхом прийняття Бюджетного й Податкового кодексів. У кожному з цих кодифікованих актів законодавець намагається закріпити основні положення щодо відповідальності за вчинення відповідних правопорушень. Саме в окремих статтях цих кодексів законодавець формулює поняття бюджетних чи податкових правопорушень [20, 113].

Відповідно до статті 116 Бюджетного кодексу України бюджетним правопорушенням визнають порушення учасником бюджетного процесу встановленого Кодексом та іншими нормативно-правовими актами порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про його виконання [4]. Бюджетне правопорушення, вчинене розпорядником або одержувачем бюджетних коштів, може бути підставою для притягнення до відповідальності його керівника чи інших відповідальних посадових осіб, залежно від характеру вчинених ними діянь. Відповідно до ст. 109 Податкового кодексу України податковими правопорушеннями є протиправні діяння (дія чи бездіяльність) платників податків, податкових агентів та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених цим Кодексом та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [21].

Ґрунтовними дослідженнями є праці представників Одеської школи права – Є.В. Додіна [8, 7] (фінансові правопорушення розглянуті в рамках адміністративної деліктології) та Л.К. Царьової [23, 48] (фінансові правопорушення розглянуті як підстава для відповідальності у фінансово-правових відносинах). Л.К. Царьова зазначає, що фінансове правопорушення є самостійним видом правопорушень і визначає його як протиправне винне діяння (дію або бездіяльність), що зазіхає на встановлений державою порядок здійснення фінансової діяльності та викликає застосування відповідних санкцій, у тому числі фінансових. Приклади, наведені у роботах Л.К. Царьової, розвинули у своїх працях В.В. Мушенко [20], А.В. Савченко [22], О.П. Гетьманець [5], А.С. Літвінцева [17, 127].

Самостійність фінансових правопорушень відзначає й відомий вчений у галузі адміністративного права професор Є.В. Додін. Відмежовуючи їх від сфери адміністративних правопорушень, він зазначає, що, незважаючи на положення п. 22 ст. 92 Конституції України, фінансові правопорушення в теорії та практиці виокремлюються і до сфери адміністративних деліктів не входять.

Цікавий погляд висловлений у працях Д.М. Кобельки. Дослідник зазначає, що фінансове право містить два типи правопорушень – власне фінансові правопорушення та правопорушення у фінансовій сфері [13]. Виходячи із ознак,

вказаних у працях автора, ці типи правопорушень майже ідентичні, але дослідник не розмежує їх, тим самим створюючи конфлікт понятійного апарату. Автор вважає, що «правопорушення у фінансовій сфері (порушення фінансового законодавства) є ширшою за своїм змістом категорією за категорію «фінансове правопорушення», оскільки включає всі види порушень норм фінансового законодавства (кримінальні, адміністративні, цивільно-правові, дисциплінарні та фінансові правопорушення). Під правопорушенням у фінансовій сфері Д.М. Кобелька пропонує розуміти суспільно шкідливе або небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, що спрямоване на порушення порядку у сфері використання централізованих та децентралізованих фондів коштів. Поняття ж фінансового правопорушення автор не надає.

Якщо мова заходить про понятійно-категоріальний апарат сфери фінансових правопорушень, то варто зазначити, що з огляду на проведені дослідження структура та ознаки фінансового правопорушення є ідентичними звичайним правопорушенням, але з деякими специфічними рисами. Попри це, поняття, структура та категорії вказаної сфери запозичені із теорії адміністративного права та адміністративного деліктного права, частково також із кримінального, але в незначній мірі. Про це свідчать праці Ю.А. Денисова [6] та О.Е. Лейста [16, 62].

У закордонній доктрині фінансові правопорушення не відмежовуються від кримінальних правопорушень, але, попри це, мають місце. На це явище вказує робота Г. Вілсона та В. Вілсона, які зазначають, що правопорушення, пов'язані із фінансовим правом, можуть бути лише кримінально кваліфікованими [26]. Проте автори вказують на проблему розмежування і окреслюють перспективи подальшого розгляду «проблеми фінансового злочину». Але деякі дослідники все ж звертають свою увагу на те, що необхідно відмежувати кримінальне порушення від фінансового правопорушення, зокрема фінансове шахрайство від його «легкої форми правопорушення» [27]. Закордонні кримінологи досить часто звертаються до проблеми фінансових злочинів та їх передумов. Зокрема, І. Сакурай та Р.Г. Сміт висвітлюють азартні ігри як мотивацію скоєння фінансових правопорушень і, звісно, ототожнюють фінансові правопорушення зі злочинами [25].

Висновки. Сучасна вітчизняна доктрина у сфері фінансового правопорушення розвивається у двох напрямках, таких як розгляд фінансових правопорушень як підстави фінансово-правової відповідальності та розгляд фінансових правопорушень як самостійного інституту фінансового права. Закордонна доктрина взагалі не визнає самостійності фінансових правопорушень і відносить їх до кримінальних злочинів, проте деякі спроби відмежування фінансових правопорушень від кримінальних все ж робились.

Загалом слід виокремити такі основні підходи до визначення фінансових правопорушень, як функціональний – фінансове правопорушення є підставою фінансово-правової відповідальності; перехідний – фінансове правопорушення є безумовною підставою фінансової відповідальності, але є окремим діянням; адміністративно-деліктний – фінансове правопорушення є підставою адміністративної відповідальності; інтеграційний – об'єднує функціональний підхід та визнає фінансові правопорушення підставою для кримінальної, цивільної, адміністративної та інших видів відповідальності; підхід, що визнає фінансові правопорушення самостійним видом правопорушень.

Література:

1. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Бахрах Д.Н. Административная ответственность и финансовые санкции / Д.Н. Бахрах, Л.Ю. Кролис // Журнал российского права. – 1997. – № 8. – С. 88.
3. Будько З.М. Фінансово-правова відповідальність за вчинення податкових правопорушень : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / З.М. Будько. – Запоріжжя, 2005. – С. 84.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України від 24.12.2010 р. – № 50–51. – Ст. 572.
5. Гетманець О.П. Сутність і значення фінансово-правової відповідальності в бюджетному процесі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2015. – № 30 (2). – С. 24–27.
6. Денисов Ю.А. Общая теория правонарушения и ответственности / Ю.А. Денисов. – Л. : Госиздат, 1983. – 141 с.
7. Дмитренко Е.С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України : моногр. / Дмитренко Е.С. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 592 с.
8. Додин Е.В. Административная деликтология : курс лекций / Б.В. Додин. – О. : БАХВА, 1997. – С. 7.
9. Дудченко В.В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції: навч. посіб. / В.В. Дудченко, М.Р. Аракелян, В.В. Завальнюк. – Одеса: Фенікс, 2014. – 184 с.
10. Емельянов А.С. Реализация охранительной функции финансового права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.14 / А. С. Емельянов ; ВШЭ. – Москва, 2005. – 330 с.
11. Іванський А.Й. Фінансово-правова відповідальність у сучасній Україні: теоретичне дослідження : 12.00.07 : дис. ... д-ра юрид. наук / Іванський А.Й. ; ОНЮА. – Одеса, 2009. – 561 с.
12. Іванський А.Й. Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз : моногр. / А.Й. Іванський – Одеса : Юридична література, 2008. – 504 с.
13. Кобелька Д.М. До проблеми визначення правопорушень у фінансовій сфері // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 11. – Т. 1 – С. 195–197.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. №8073 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984, додаток до № 51. – Ст. 1122.
15. Крохина Ю.А. Финансовое право России: [учебник] / Крохина Ю.А. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2008. – 720 с.
16. Лейст О.Э. Санкции в советском праве / О. Э. Лейст. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1962. – 238 с.
17. Літвінцева А.С. Правова природа фінансової відповідальності / А.С. Літвінцева // Право і суспільство. – 2016. – № 3 частина 2. – С. 125–131.
18. Лукашев О.А. Система фінансового права: теоретичні проблеми розвитку і трансформації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / О.А. Лукашев ; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Харків, 2011. – 33 с.
19. Музика-Стефанчук О.А. Фінансове право : навч. посібн. / О.А. Музика-Стефанчук– 3-тє вид., доп. і перероб. – Київ : Атіка, 2007. – 264 с.
20. Мушенко В.В. Фінансове правопорушення та відповідальність за його вчинення в системі державної фінансової політики України / В.В. Мушенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 5 – С. 110–117.
21. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України від 08.04.2011 р. – № 13–14. – Ст. 112.
22. Савченко А.В. Адміністративна та фінансова відповідальність за правопорушення в галузі фінансів // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 210–214.
23. Хохуляк В.В. Наука фінансового права: проблеми становлення і розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / В. В. Хохуляк ; НУ «ОЮА». – 545 с.
24. Царьова Л.К. Підстава відповідальності у фінансово-правових відносинах / Л.К. Царьова // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. – Одеса, 2001. – Вип. 12. – С. 48.
25. Sakurai Y., Smith R. G. Gambling as a motivation for the commission of financial crime. – Australian Institute of Criminology, 2003.

26. Wilson G., Wilson S. Can the General Fraud Offence 'Get the Law Right'? Some Perspectives on the 'Problem' of Financial Crime // The Journal of Criminal Law. – 2007. – Т. 71. – №. 1. – С. 36–53.
27. Yuan Z. A Tentative Study on Crime of Elements and Intention of Financial Fraud and its Offence Form // Journal of Hefei Normal University. – 2010. – Iss. 2. – P. 17.

Нестеренко А. А. О подходах к определению финансового правонарушения

Аннотация. В статье исследованы подходы к определению финансового правонарушения в украинской и зарубежной доктрине. Указаны теоретические подходы к определению финансового правонарушения. Охарактеризованы направления развития отечественной доктрины в сфере исследования финансового правонарушения – рассмотрение финансового правонарушения как основания финансово-правовой ответственности и финансового правонарушения как самостоятельного института финансово-

го права. Выявлены особенности в подходах зарубежных исследователей и отечественных ученых к определению финансового правонарушения.

Ключевые слова: финансовое правонарушение, правонарушение, финансово-правовая ответственность.

Nesterenko A. On the approaches to the definition of financial offense

Summary. In the article the approaches to the definition of financial offense in the Ukrainian and foreign doctrine researched. Pointed out theoretical approaches to the definition of financial offense – as reviewing of financial offense as the basis of financial legal responsibility and financial offense as an independent institute of financial law. The features in the approaches of foreign researchers from the domestic scientists' approaches to the definition of financial offenses are outlined.

Key words: financial offense, offence, financial legal liability.